

KAPİTALİST KÜRESELLEŞMENİN ORTADOĞU'DA SOSYO-EKONOMİK VE POLİTİK ALANA ETKİLERİ: İSTİKRAR VE KALKINMA İÇİN FIRSAT MI TEHDİT Mİ?¹

Doç.Dr. Zafer AKBAŞ

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
zaferakbas@duzce.edu.tr

Öğr.Gör. Veysel BABAHAÑOĞLU

Düzce Üniversitesi, Akçakoca Meslek Yüksekokulu,
veyselbabahanoglu@duzce.edu.tr

Arş.Gör. Şahin ÇAYLI

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
sahincayli@duzce.edu.tr

Özet

Kapitalizm, Ortadoğu'da tam yerleşmemiş ama etkileri gün geçtikçe artan bir olgudur. Kapitalizmin Batı'nın sunduğu haliyle insanlığa refah ve mutluluk getirdiğini iddia etmek çok mümkün değildir. İkiz kardeşler olan küreselleşme ve kapitalizm, insani yönü son derece sorunlu olan bir süreç olarak bölgede mevzi kazanmaya devam etmektedir.

Küreselleşme, kapitalist değerleri taşıyıcı ve yayıcı bir enstrüman olarak bölgeyi dönüştürmektedir. Küreselleşmenin, kapitalizm aracılığıyla neden olduğu gelir dağılımındaki adaletsizlikler, sosyal, ekonomik ve politik eşitsizlikler, Arap dünyasında büyük sosyal ve siyasal sorunlara neden olmaktadır. Bölgede küreselleşmenin beslediği şeffaflık, demokrasi, insan hakları gibi olgular ise birer fırsat olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu bakımdan da kat edilmesi gereken çok mesafe olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada bölgenin politik olarak liberal demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasına ihtiyacının olduğu, bölgeye dıştan müdahalelerin bölgeyi ekonomik, sosyal ve politik yönden istikrarsızlaştırdığı, bölgesel aktörlerin, bölge ve bölge dışı aktörlerle karşılıklı bağımlılık teorisi eksenli işbirliği olanaklarını maksimum düzeyde geliştirmesi gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kalkınma, Ortadoğu, İstikrar, Kapitalizm

THE EFFECTS OF CAPITALIST GLOBALIZATION ON SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL SPHERE: AN OPPORTUNITY OR THREAT TO STABILITY AND DEVELOPMENT

Abstract

Capitalism not fully inserted in the Middle East, but the effects are increasing day by day is a phenomenon. It is not possible to claim that the West's offer of capitalism brought prosperity and happiness to humanity. Twin

¹ Bu çalışma 26-27 Ekim 2014'te Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) ve Petra Üniversitesi tarafından Ürdün/Amman'da düzenlenen Türk Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan ve özeti yayımlanan bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

brothers globalization and capitalism as a process which is extremely problematic in human aspects continues to gain leverage in the region.

Globalization, as an instrument of capitalist values which is carrier and spreader, is transforming the region. Through globalization of capitalism caused in justice in income distribution, social, economic and political inequalities has caused major social and political problems in the Arab world. In there gion that globalization feeds, such as transparency, democracy, human rights should be considered as an opportunity. However, from this aspect that is understood to be the far distanceto be covered.

In this study emphasizes that in the region there is need to expand politically liberal democratic values, external interventions to the region economically, socially and politically caused destabilization, regional actors have to develop cooperation oportunities with regional and non-regional actors based on interdependence theory on meximumlevel.

KeyWords: Globalization, Development, Middle East, Stability, Capitalism

1. Giriş

Dönüşümün ve sürekli değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde değişimin yönü önem kazanmaktadır. Vahşi olarak nitelenen kapitalizm, enstrümanlarıyla Ortadoğu'da toplumsal sorunlara neden olmaktadır. Küreselleşmenin kapitalizm aracılığıyla neden olduğu gelir dağılımındaki adaletsizlikler, sosyal, ekonomik ve politik eşitsizlikler, Arap dünyasında büyük sosyal ve siyasal sorunlara neden olmaktadır. Bu bakımdan yakın zamanın tanık olduğu en önemli toplumsal olaylardan biri 2011'de başlayan ve "Arap Baharı" olarak nitelendirilen eylemlerdir.

Dünyada dinlerin merkezi, ticaretin önemli bir odak noktası olan Ortadoğu, bir taraftan Müslüman ağırlıklı sosyal yapısı, diğer taraftan Batı'nın müttefiki olan İsrail'e ev sahipliği yapması, Avrupa Birliği'ne, Çin'e ve Rusya'ya doğrudan sınır komşusu olması itibarıyla küresel ve bölgesel aktörleri ekonomik ve politik yönden cezbetmiştir.

Küreselleşmenin demokratik değerleri ve insan hakları söylemini ön plana çıkarması ise olumlu yönü olup, Arap dünyasında otoriter rejimlerin tutumunun değişmesine katkı yapması beklenen bir durumdur. Küreselleşmenin teknoloji, iletişim, hukuk, kadın hakları, eğitim, demokrasi ve benzeri konularda getirdiği kabul edilebilecek avantajlar, bölge için bir fırsat olarak nitelenebilir. Bilgiye erişim, eğitim hakkının yaygınlaşması, insan haklarına verilen önem, bölgenin gelişmesine, ekonomik ve politik bakımdan ilerlemesine, gelişmelerin istikrar kazanmasına fayda sağlayacaktır. Adil yargılanma, seçme ve seçilme haklarını kullanamayan, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünden mahrum olan ve bunlara dair kısıtlarla mücadele etmek zorunda kalan Ortadoğu halklarının, kendi dinamikleriyle gelişmesi ve

kalkınmasının önündeki engellerin kaldırılması ve bölgeye yönelik dışarıdan müdahaleci politikalardan vazgeçilmesi bölgesel kalkınma ve istikrar için anahtar rol oynayabilir.

Bu çalışmada, bölgenin politik olarak liberal demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasına ihtiyacının olduğu, dıştan müdahalelerin bölgeyi ekonomik, sosyal ve politik yönden istikrarsızlaştırdığı, bölgesel aktörlerin, bölge ve bölge dışı aktörlerle karşılıklı bağımlılık teorisi eksenli işbirliği olanaklarını maksimum düzeyde geliştirmesi gerektiği savunulmaktadır. Anılan teorik temelde yürütülecek çalışmada söz konusu varsayımları desteklemek üzere; ekonomik, politik ve sosyal veriler ile örnek vakalardan yararlanılmış, küreselleşmenin bölgede hangi alanlarda fırsat ve tehditler içerdiği, çıkarların uyumu için hangi yönlerin, nasıl desteklenmesi gerektiği üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca istikrar ve kalkınma için fırsat ve tehdit unsurlarının bölgenin hangi güçlü ve zayıf yönlerinden beslendiği de değerlendirilmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve: Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı

Karşılıklı bağımlılık ülkelerin işbirliği ile kalkınabileceği tezini savunur. Buna göre devletler ihtiyaç duydukları alanlarda, mal ve hizmetlerde adeta takasa giderler. Birbirleriyle güçlü ve zayıf oldukları alanlardaki işbirliği devletleri birlikte daha güçlü hale getirir. Bu yaklaşım çatışmayı değil işbirliğini içerir ve önceler.

Karşılıklı bağımlılığı ekonomik, kültürel ve siyasi olarak ayırmak pek mümkün değildir. Çünkü karşılıklı bağımlılık ekonomik olarak başlar, siyasi ve kültürel olarak çıktılar oluşturur. Ülkeleri birbirine bağlı kılan diplomatik dostluk anlaşmaları değil, dış ticaret ilişkileridir. Bu ilişkilerin muhafazası adına ülkelerin birbirleriyle olan sorunları azalmaktadır. Güçlü devletlerin dış politika kararlarında realist yaklaşım çerçevesinde davranış sergilemesi olağan görünürken ve çıkarlarını maksimize etmekteyken, yeni bağımsız ve az gelişmiş ülkeler ise güç peşinde koşmak veya çıkarlarını maksimize etmekten ziyade karşılıklı bağımlılık ilişkisi ile hareket etmektedirler (Mammadov, 2013). Küreselleşme beraberinde karşılıklı bağımlılığı, entegre olma zorunluluğunu ve sıkıntılarını beraberinde getirmiştir. İletişim ve ulaşım ağlarının farklılaşması, uluslararası arenadaki ilişkilerin kompleks ve kaotik oluşu devletler arasındaki bağımlılık düzeyini belirlemektedir.

Küreselleşen dünyada büyük güçler nasıl petrole ihtiyaç duyuyorsa, bölge devletleri de büyük devletlerin finansal ve teknik yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Bölge ülkelerine her yıl ekonomik yardımlar yapılmaktadır. Örneğin ABD; Mısır, İsrail ve Ürdün'e her yıl finansal yardım yapmaktadır. Böylece ekonomik yardıma ihtiyaç duyan devletler; kendi devletlerini

ekonomik, siyasi ve askeri olarak dışa açılmak zorunda kalmaktadırlar. Küreselleşmenin de etkisiyle devletler birbirlerine daha bağımlı hale gelmektedir. Küreselleşme süreci karşılıklı bağımlılığı artırmıştır. Çalışmada karşılıklı bağımlılık yaklaşımı seçilmesinin amacı bu yaklaşım kapsamında küreselleşmenin Ortadoğu ülkeleri için istikrar ve kalkınma noktasında etkisini incelemektir.

Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde taraflar toplam kazanç isteyebildikleri gibi nisbi kazançta isteyebilmektedirler. İki ülke arasındaki bu ilişki biçiminde ülkelerden birisinin diğeri nezdinde önemi daha fazladır. Yani A devletinin B'ye gereksinimi B devletinin A'ya gereksiniminden daha fazla olduğundan bu durumda B devletinin A'ya karşı pazarlık gücünün daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Eğer B devleti bu ilişkiye son verirse, bundan A devleti daha fazla etkilenen taraf olacağından, B devleti bu ilişkinin bozulmasına A'ya göre daha az dikkat etmesi muhtemeldir. Bu tür bir ilişki sadece bir ülkenin diğereine bağlı olduğu tam bağımlılık ilişkisinden farklıdır. Bu tür ilişkiden her iki taraf da etkileneceğinden taraflar daha dikkatli olacaklardır (Arı, 2013).

3. Kapitalist Küreselleşme Süreci ve Ortadoğu

Kapitalizm, küreselleşmeyle birlikte, insanların alışkanlıklarını değiştirip tüketim hızını artırmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, bilimdeki ve sanattaki ilerlemelerin hız kazanmasıyla birlikte insanların ihtiyaçları da artmıştır. Mal ve hizmet üretiminde ileri teknolojinin kullanılması, dağıtım ve pazarlamanın hız kazanması ile birlikte firmalar yerel olmaktan çıkmıştır.

Temelde kapitalist ülkelerden oluşan Kuzey ülkeleri refah seviyelerinin artması için serbest ticareti, sınırların kalkmasını savunurken, aynı zamanda kendi çıkarları için korumacı tutum izlemekte ve kendi dışındaki toplumlara karşı bir avantaj sağlamaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte yer altı kaynakları ile şu an sömürülen bölge konumunda olan Ortadoğu, küreselleşme sürecinde ekonomik, siyasi ve askeri değişim ve dönüşümler yaşamaktadır.

Scholte'ye (2000) göre küreselleşme kavramı beş farklı şekilde ele alınabilmektedir. Bunlardan birincisi "uluslararasılaşma" olup, "küresel" ülkeler arasındaki sınır aşan ilişkileri tanımlarken, "küreselleşme" ise, ülkeler arasındaki ithalat ve ihracatın ile karşılıklı bağımlılığın artmasını tanımlamaktadır. İkincisi küreselleşme, liberalizasyon anlamında kullanılmakta olup, ülkeler arasındaki hareketliliği engelleyen hükümet sınırlandırmalarının kaldırılmasını ve bunun yerine açık, sınırsız ve entegre olmuş dünya ekonomisine geçilmesini ifade etmektedir. Küreselleşme kavramının üçüncüsü, evrenselleşme anlamında

kullanılmaktadır. Bu bağlamda “küresel” dünya çapında, “küreselleşme” ise nesnelere ve insan tecrübelerinin dünyanın her köşesinde yaygınlaşmasıdır. Dördüncü olarak küreselleşme “modernleşme”, “Batılılaşma” özellikle de “Amerikanlaşma” anlamında kullanılmaktadır ki bu bağlamda küreselleşme, bazen CNN, McDonald’s veya Hollywood emperyalizmi olarak da tanımlanmaktadır. Beşinci anlamda küreselleşme ise mekânsızlıktır. Dolayısıyla sosyal alan, mekânsal yer, mekânsal sınır ve mekânsal uzaklık olarak tanımlanamaz. Bu yönüyle küreselleşme mekândan bağımsız bir süreç ya da süreç setidir.

Küreselleşme, insan yaşamının en temel ihtiyaçları olan yiyecek üretimi ve tüketimi gibi birçok insan aktivitesini etkilemektedir. Küreselleşme yeni bir olgu olmamasına rağmen, değişimin kavramı ve hızı, eşi görülmemiş bir şekilde ulaşımın gelişmesi, bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesinden etkilenmiştir. Bununla birlikte küreselleşmenin arka plandaki konsepti farklı olduğu için küreselleşmenin sadece bir tanımının yapılması zor ve problemlidir. Çünkü küreselleşme sürecinin tarihsel gelişiminin ve bu gelişim içerisinde getirmiş olduğu yeniliklerin sonuçlarının farklı bakış açılarından yorumlanması mümkündür. Giddens’a göre küreselleşme sanılan aksine kilometrelerce uzaklıktaki yerel aktivitelerin şekillendirmesiyle birlikte dünyayı daha da birleştirmiştir. Robertson’a göre küreselleşme dünyanın gittikçe küçülmesi ve dünyanın bir bütün olarak yoğun bir şekilde bilinçlenmesidir. Waters’a göre ise küreselleşme ekonomide, politikada sosyal ve kültürel anlaşmalarla coğrafi kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Küreselleşme dünya genelinde karşılıklı bağımlılık meydana getirmekte ve küresel bilinçlenmeyle bütünlük sağlamaktadır (Mak, ve diğ.,2012). Küreselleşmeyle birlikte tüm dünyadaki insanlar; ortak dil, din, fikir, spor, sanat, kültür gibi noktalarda biraraya gelmektedirler. Ortak ihtiyaçlar, faaliyetler, eylemler, söylemler insanların hızlı bir değişimini sağlayarak, ortak bir kültür meydana getirmektedir.

BM 1999 İnsani Gelişim Raporu’nda, küreselleşmenin insanlık için büyük fırsatlar sunduğu, fakat bununla birlikte sadece güçlü hükümetler için geçerli olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle 1980’lerden sonra küreselleşmenin ekonomik ve teknolojik alanlarda fırsat ve faydalarının olduğu, ancak bunun daha geniş şekilde paylaşılmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilmekte ve küreselleşmenin hem zengin hem de yoksul ülkelerde insan güvenliği için ekonomik, politik, kişisel, kültürel ve finansal yeni tehditler meydana getirdiği vurgulanmaktadır (Akt. Akbaş, 2012).

Küreselleşmeyi besleyen bir süreç olarak, uluslararası finansal akışların ve likitidenin artmasının nedenleri; döviz kurlarının dalgalanması, petrol fiyatlarının yükselmesi ve bunun sonucunda üçüncü dünyadaki borç probleminin doğması, büyük ölçekli ve hareketli OPEC

fonlarının beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması, uluslararası durgunluk ve 1970'lerden beri devlet borçlarının büyümesi, birkaç büyük ekonominin ödemelerinde yapısal dengesizliklerin ortaya çıkması, ulusal hükümetler tarafından gerçekleştirilen finansal piyasa liberalizasyonu ve deregülasyonu, sermaye kontrollerinin kaldırılmasıdır (Hirst ve Thompson, 1996).

Hızlı bir değişimin yaşandığı günümüzde çok taraflı yatırım anlaşmaları ile birlikte büyük uluslararası şirketlerin önündeki engeller temizlenerek; yatırım, sermaye ve döviz hareketleri, doğal kaynaklar, çevre gibi konularda çokuluslu şirketlere geniş bir alan yaratılmaktadır. Bunun için anlaşmalar, bir yatırımın kurulması, satın alınması, genişletilmesi, yönetilmesi ve işletilmesiyle bağlantılı olarak bir yatırımcının mal ve hizmetlerinin belli bir yüzdesini ihraç etmeye, belli bir yerli içerik düzeyine ulaşmaya, icraat düzeylerini ithalatla ilişkilendirmeye, teknoloji transfer etmeye ya da merkezini ülke içinde kurmaya zorlanmamasını öngörmektedir (Bozatay, 2013).

Küreselleşme ile beraber bölgesel ve uluslararası ekonomik kuruluşların sayısı ve etkinliği artmaktadır. Çok uluslu şirketlerin uluslararası sistemde ağırlıkları artmakta ve devletler de şirket gibi hareket etmeye başlamaktadır. Uluslararası sistemde yeni ortaya çıkan aktörler ile birlikte; hali hazırdaki aktörlerin güç ve fonksiyon kaybı, sistemik bir değişimin işaretleri olarak algılanmaktadır (Akbaş ve Çaylı, 2016: 671).

Uluslararası düzen içinde aktörlerin konumu zaman içinde değişmektedir. Bu değişim bazen devlet yöneticilerinin tutumlarından bazende halklardan ve diğer etkenlerden kaynaklanmaktadır. Nedeni ne olursa olsun değişimin kesin ve sürekli olduğu uluslararası düzende değişim kesin ve süreklidir. Bu bağlamda baktığımızda 1980'lerin ya da 1990'ların koşulları farklıdır, 2000'lerden sonra ise bambaşka bir ortam hâsıl olmuştur. Arap halklarında yaşanan değişim ile birlikte; ABD ve Ortadoğu da değişmiştir ve değişmeye devam etmektedir (Akbaş, 2011).

3.1. Teknoloji ve Altyapı

Küreselleşmenin gelişmesinde, bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan ilerleme ve ulaşım olanaklarının artması önemli rol üstlenmiştir. Küreselleşmeyle birlikte fiziki ve beşeri sermaye dolaşımı yaygınlık kazanmıştır. Uluslararası şirketlerin sermayelerinin artması, varlıklarının ve sermaye yatırımlarının dünya geneline yayılması beraberinde değişimi ve teknoloji paylaşımını getirmiştir. Çokuluslu şirketler ile birlikte teknolojik, siyasi, ekonomik ve askeri değişimler hızla yayılmıştır.

Küreselleşme ile birlikte teknoloji ve teknoloji kullanımı hızla gelişmekte ve yayılmaktadır. Teknolojinin etkisiyle dünyanın bir ucundaki gelişmeler, diğer ucunda rahatlıkla duyulmaktadır. Teknoloji; insan hakları, demokrasi, özgürlük taleplerine ve dahası askeri gelişmeler ile ticari faaliyetlere kaynaklık etmektedir. Askeri alanda geliştirilen birçok projeyi artık özel sektör de kullanmaktadır. Örneğin, ABD'nin uzay teknolojisi artık telefonlarda, bilgisayarlarda kullanılmaktadır.

Teknolojiyi geliştirmeye uğraşanlar yaptıkları Ar-Ge yatırımları ile teknoloji olarak ileri gitmişler ve teknoloji transferinde, araştırmalarında çok iyi sonuçlar elde etmişlerdir. Türkiye, İsrail ve İran üçlüsü teknolojik altyapı için iyi bir yatırım yapmış, yenilikçi ve bilimsel araştırmalara ve sistematik olarak ulusal eğitime önem vermişlerdir. Aynı zamanda bu ülkeler, gelişmiş ülkelerde akademik eğitimini tamamlayarak ülkesine dönen yetişmiş kişilerin bilgi ve deneyiminden yararlanmaktadırlar. Bölgedeki diğer ülkeler teknoloji bakımından dışa bağımlı durumdadırlar ve kendi ihtiyacı olan teknolojiyi geliştirememektedirler. Teknoloji üreticileri ile tüketicileri küresel piyasayla ve teknolojik olarak gelişmiş devletlerle ileri derecede entegre olmuş durumdadırlar (Brach, 2010). AOL, Apple, Facebook, Samsung, Google, LinkedIn, Microsoft, Twitter, Instagram ve Yahoo gibi uluslararası teknoloji şirketleri kurdukları veri ağlarıyla tüm dünyayla iletişim sağladıkları gibi, sahip oldukları gücü zaman zaman devletlere karşı da kullanmakta ya da kullanmaya aracı olmaktadır.

Batı toplumu teknolojiye ileri gitmesi ile birlikte, sanayideki baş döndürücü gelişmelerle ortaya çıkan enerji ihtiyacını Ortadoğu petrolüyle karşılamaya çalışmaktadır. Ortadoğu, Know How denilen üretim bilgisi bakımından Batı'ya bağımlıyken, Batı da bölgenin hammaddesine ihtiyaç duymaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık, her iki tarafın da çıkarına uygun olacak şekilde dengeli bir surette işlememektedir. Ortadoğu'yu sömüren taraf olarak Batı, bu ilişkide daha karlıdır. Bu nedenle bölgenin geri kalmışlık makası kapanmamaktadır. Örneğin ABD'nin Gayri Safi Milli Hasılası 14.526 trilyon dolar, ihracatı 1.280 trilyon dolar, ithalatı 1.948 trilyon dolardır (MFA, 2014).

Altyapının gelişmesi, ulaşımın ve iletişimin kolaylaşması ülkelerin gelişmesini ve halkın yaşam standardının iyileşmesini sağlayan önemli unsurlardır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri yıllardır altyapı yatırımı yapmaktadırlar. 1990 ve 2000'lerde kamu yatırımları, Ortadoğu Bölgesinde petrol ihraç eden ülkelerin petrol fiyatlarının yükselmesiyle birçok gelişmiş bölgeye göre daha da yüksek olmuştur. 2000'li yıllarda altyapı harcamalarıyla inşaat sektöründeki istihdam diğer sektörlerle ve ülkelere göre daha fazla olmuştur. Altyapı harcamaları yapılırken yeni iş sahası oluşturma ve büyüme üzerinde önemli bir etki olmuştur

(Estache ve diğ., 2013). Petrolü olmayan ve ekonomisi zayıf ülkeler ise; altyapı yatırımı az olmakla birlikte, iletişim, teknoloji gibi yönlerden de yeterince gelişmemekte ve büyümemektedir.

3.2.Yabancı Yatırımlar

2000 yılında Körfez ülkeleri hariç olmak üzere, Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesi yaklaşık 2.2 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım almıştır. Bu rakam gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu 158 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımın yüzde birinden fazladır. Doğu Avrupa ülkesi olan beş ülke, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Polonya, Türkiye ve Rusya, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan 9 kat fazla olmak üzere 19 milyar dolarlık yabancı yatırım almaktadırlar. Üç doğu ülkesi Malezya, Filipinler ve Tayland, Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesi'nden yaklaşık 4 kat fazla olarak, 8 milyar dolarlık yabancı yatırım almaktadırlar. Latin Amerika ülkesi olan Bolivya, Şili, Meksika ve Brezilya 22 kat fazla olarak 50 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım almaktadırlar. Bu karşılaştırmalar Ortadoğu Bölgesinde yabancı yatırımlar için büyük bir potansiyel bulunduğunu göstermektedir. Bu girişlerin çoğu yüksek gelirli Avrupa'dan gelmektedir. Mısır 1.2 milyar dolarlık yatırımla Ortadoğu Bölgesinin neredeyse yarısını almaktadır (Iqbal ve Nabli, 2004). Ortadoğu ülkelerine yabancı sermaye girişinin önündeki en büyük engel güvenlidir. Kaosun ve kargaşanın eksik olmadığı ülkelerde, otoriter yönetimlerin uygulamalarında yabancı yatırımın önündeki en büyük engellerden biridir.

3.3. Küreselleşmenin Politik Alana Etkileri

Küresel krizlerin ulusal ekonomileri çok derinden etkilediği, ekonomik ve siyasi değişimlerin yaşandığı günümüz dünyasında politik alanda birçok kaos ve istikrarsızlık durumu yaşanmaktadır. Bu kaos durumu genelde Batı'nın emperyal amaçlarına sahne olmuş Ortadoğu gibi bölgelerde daha çok yaşanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkileri düzenleyen güç ilişkilerinin, devletler ve örgütler arası işleyişin ve bunlara eşlik eden temel değerlerin dağıldığı sessiz bir değişimin ortasındayız. Ancak, insanın başını döndüren bu hıza, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel sistemin istikrarını sağlamak için kurulmuş kurumların dönüşümü eşlik etmemektedir (Paker, 2012). Örneğin Birleşmiş Milletler (BM) kendinden bekleneni verememekte ve dönüşmemektedir. Uluslararası barış ve istikrarı sağlaması umularak kurulan bu yapı amaca hizmet etmemekte ve böylece çatışma ve kaos ortamları devam etmektedir.

Dünyada ki bazı kuruluşlar büyük güçlerin yönetimlerinin, bütün dünyayı etkilemesinde önemli rol oynamaktadırlar. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası gibi kuruluşlar buna çok iyi örnek olmakla beraber, bu kuruluşlar devletlerarasında adalet, insan hakları ve politik meselelerin çözümüne aracılık etmektedirler. Mesela Dünya Ticaret Örgütü'nün görevi dünya ticaret sistemini bir bütün hale getirmektir. 2005 yılına kadar 148 ülke Dünya Ticaret Örgütü üyesiydi.² Uluslararası Para Fonu'nun görevi ise dünya para sistemini düzenlemektir. 191 ülkenin üye olduğu Birleşmiş Milletlerin görevi ise dünyada barışı sağlamaktır (Ch ve diğ., 2011). Teoride her ne kadar böyle olsa da aslında bu kuruluşlar ekonomisi güçlenmiş süper güçlerin yaptığı uygulamaların meşrulaştırıldığı yerlerdir. Bununla birlikte Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi (Körfez İşbirliği Konseyi-GCC), İslam Konferansı Örgütü, Arap Birliği, OPEC, Şanghay İşbirliği Örgütü, OECD gibi örgütler bölgedeki entegrasyonu kuvvetlendirerek, ülkeler arası işbirliğini artırmaktadır

Küreselleşme süreci ile birlikte yerel birçok tehlike ya da risk de bütün dünyayı ilgilendirir hale gelmiştir. Politik risk toplumu ve bölgesel eşitsizlikler zamanın baş edemediği sorunlardandır. Küresel ısınma gibi çevresel riskler, küresel finans piyasalarının çökmesi ya da krize girmesi küreselleşme sürecinde karşılaşılan diğer tehditlerdir (Beck, 2003). Bölgede yaşanan çatışma ve savaş durumları politik riskin yanında askeri riski de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte çevrenin de küreselleşmesiyle birlikte dünyanın herhangi bir yerindeki biyolojik salgın diğer bölgeleri etkileyerek, çevresel risk ortaya çıkarmaktadır.

Küreselleşmeyle beraber insan hakları ve politik meşruiyetin kaynağı olarak kabul edilen demokrasi olgusu her ne kadar güçlense de, bunun sonuçlarını pratikte görmek kolay olmamaktadır. Batı demokratik değerleri iddia ettiğinin aksine zaman zaman yeterince desteklememekte ve her zaman da reel politikada demokratik uygulamalara yer vermemektedir. Örneğin ABD için Ortadoğu'nun otoriter rejimlerinden biri olan Suud yönetimiyle ilişkilerinde birincil öncelik demokratik değerlerin desteklenmesi değildir.

Küreselleşme süreci ile birlikte demokrasi uygulamaları yerel ve küresel boyutta güç kazanmıştır. Demokrasi söylemi, rejimlerin meşruiyetini sağlamada bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu süreç sorunsuz ve doğrusal işleyen bir süreç de değildir. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ile ilişkili tercihlerde modern ulus devletlerin bazen bu ilkelere aykırı tutum geliştirdiklerine de tanık olunmaktadır. Ayrıca küreselleşme

²DTÖ'ye üye olan devlet sayısı 160'dır (2016).

sürecinin politik boyutunda da demokrasi ve insan hakları söylemlerinin güvenlik politikalarına kurban edildiğine tanık olmaktadır.

Irak'a demokrasi söylemi ile yapılan müdahale başarısız olmuştur. Halkın mevcut durumdan hoşnut olmasa da, Saddam dönemini aradığı söylenebilir. Bunun da en büyük nedenleri ülkede can ve mal güvenliğinin olmaması ve bölgenin demokrasiye geçişi sağlayamamasıdır. Bununla birlikte Batı'nın demokrasi anlayışı da kendi emperyal çıkarları doğrultusundadır. Örneğin Mısırda seçimle başa gelen Mursi yönetimi Batı'nın çıkarlarına ters geldiği için devrilmiştir. Binlerce insanın hayatını kaybettiği yönetim değişikliği sonucunda kendi desteklediği yönetim başa gelmiştir.

Bölge rejimleri otoriter eğilimlidir. Halk, yönetimde yeterince söz sahibi değildir. Bölge halkları her ne kadar yönetimlerinden memnun olmasa da alternatiflerinin oluşturulmasına ve politik değişime bölgesel ve küresel güç odaklarınca izin verilmemekte ya da yeterince desteklenmemektedir. Ürün, hizmet ve sermaye hareketliliğinin artması, yaşam şartlarının, ihtiyaçların değişmesi, bölge halklarının dünyadaki gelişmelerden haberdar olması, halkların yönetime katılma taleplerini de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte uzun yıllardır iktidarda olan ve otoriter yönetime sahip olan liderler, halkları ile karşı karşıya gelmiş ve birçok ülkede çatışmalar çıkmıştır. Bu çatışmalar sonucunda bazı liderler yönetimden ayrılmak durumunda kalmış ve binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

Bölgede rejimler ile halk arasındaki iletişimin zayıf olması nedeniyle, rejimlerin, küreselleşmenin getirdiği daha fazla insan hakları, özgürlük, adalet, eğitim gibi kavramları kendilerine tehdit olarak algılaması bölgede halkların yönetimlere isyan etmesi ile sonuçlanmıştır. Suriye, Irak gibi ülkelerde birçok insanın vatandaşlığının bile olmaması, Mısır gibi bir ülkede binlerce insanın sokaklarda yaşaması, daha fazla kaybedecek bir şeyi olmayan halkı, zenginlik içinde yaşayan yönetimlere karşı isyana zorlamıştır.

17 Aralık 2010'da Tunus'ta "Arap Baharı" adı altında başlayan ve domino taşları gibi yayılan gösteriler ile birlikte Tunus'ta Zeynel Abidin bin-Ali ülkeyi terk etmiş ve hükümet devrilmiştir. Cezayir, Ürdün, Suudi Arabistan ve Lübnan'da büyük gösteriler yapılarak yönetimler protesto edilmiştir. Yemen'de devlet başkanı Salih istifa etmiştir. Mısır'da yaklaşık 30 yıl iktidarda kalan Mübarek istifa etmiştir. Suriye'de halkın istifa çağrılarını uymayan Esat yönetimi ile halk çatışmaya başlamış ve ülke de iç savaş çıkmıştır. Irak'ta yapılan gösteriler ve yaşanan mezhep kavgaları ile birlikte, ülkeye tam bir kaos ve çatışma ortamı hakimdir. Bahreyn'de yapılan gösteriler ve protestolar Suudi Arabistan'ın müdahale

etmesiyle sonuçlanmıştır. Libya'da yaklaşık 40 yıl iktidarda kalan Kaddafi yönetimi ortaya çıkan iç savaşla devrilmiştir.

Bölgede yaşanan iç savaşlarda, çatışmalarda, yönetim değişikliklerinde; ülkelerde yaşanan fakirlik, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar; bölge halkının eğitim, sağlık, adalet gibi temel hizmetlerden yararlanamaması önemli yer teşkil etmektedir. Bununla birlikte bu durum küreselleşen dünya ile birlikte bölge halklarının daha fazla insan hakları, demokrasi, özgürlük istemesi olarak da algılanabilmektedir. Batının bölgeye bakış açısı tamamen çıkar odaklı olmasına rağmen çok karışıktır. Bir yandan serbest piyasa ekonomileri kendi değerlerini ihraç etmek isterken, bir yandan da kendilerine yakın mevcut rejimleri ve krallıkları desteklemektedirler.

4. Ortadoğu Bölgesi'nde İstikrar ve Kalkınma İçin Fırsat ve Tehditler

Kapitalist küreselleşmenin karşılıklı bağımlılık yaklaşımına göre işlemesi gereken süreci sorunlarla doludur. Söz konusu süreç tarafların karşılıklı ve dengeli çıkarları özelinde gelişmediği, ağırlıklı olarak Batı'nın çıkarları odağında işlediği için, bölgesel refah ve huzurun kaynağı olamamıştır. Özellikle ekonomik kaynakların dağıtımındaki adaletsizlik ya da adaletsizlik hissi Ortadoğu Bölgesi'nde hem küreselleşme sürecine hem de sürecin ana aktörleri olan Batılı aktörlere yönelik bakışı zayıflatmaktadır. Bu nedenle kapitalist küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal yansımalarının bölgesel istikrar ve kalkınmaya kaynaklık edeceğini iddia etmek zordur.

4.1. Fırsatlar

Başı ve sonu, boyutu, etkileri hala tartışılan küreselleşmenin getirdiği teknoloji ve bilimsel yenilikler, iletişim ve ulaşımın gelişmesi, insan hakları ve demokrasi noktasında yaşanan pozitif gelişmeler, kadın haklarının yavaş yavaş verilmeye başlanması, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artması bölgenin küreselleşme vesilesiyle elde ettiği kazanımlardır.

Ortadoğu'da 2007 ve 2008 yıllarında iş hayatına ilişkin önemli ticari reformlar yapılmaya devam edilmiştir. Piyasaya ilk girişlerin zor olduğu bilinen bölgede, Suudi Arabistan, Tunus ve Yemen önemli reformlara imza atarak, yeni iş kurmadaki asgari sermaye şartını kaldırmıştır. Ürdün 2008 yılında iş kurmak için gerekli olan prosedürleri % 96 oranında azaltmıştır. Yemen de iş kurmanın kolaylaşması için bir kurum kurmuştur. Mısır ise özel mülkiyet noktasında reform yapmış ve özel mülkiyetteki kayıtların artmasıyla birlikte özel mülkiyetten elde edilen gelirler % 39 artmıştır. Genel olarak bölge diğer bölgelere göre daha düşük olarak mülkiyet kaydı başlangıçtan bitişine kadar 37 gün sürmektedir. Diğer

bölgelerdeki prosedür ise Doğu Asya ve Pasifikte 113 gün, Avrupa ve Merkez Asya'da 59 gün, Latin Amerika'da ve Güney Amerika'da 66 gün, Güney Asya'da 106 gün ve Güney Afrika'da 97 gündür (Regional Fact Sheet From The World Development Indicators, 2009).

Küreselleşmeyle birlikte okuryazarlık oranının ve yükseköğrenim gören kişi sayısının arttığı anlaşılmaktadır. Bu durum bölge ülkeleri için her ne kadar pratiğe dönüşme bile bir kalkınma fırsatıdır. Dünya genelinde çocuk ve anne ölüm oranları azalmış ve dünya nüfusunun artmasıyla birlikte metropol kentler ortaya çıkmıştır. Kırsal alanda yaşayan nüfus oranı azalırken, kentte yaşayan nüfus düzenli olarak artmıştır. Sağlık alanında yaşanan gelişmeler çok fazla insanın yer değişmesine, ortalama yaşam süresinin uzamasına ve sağlık turizminin doğmasına neden olmuştur. Büyük şehirler sanat ve bilim merkezi haline gelmiştir. Spor alanında dünya genelinde yapılan organizasyonlar ortak bir kültürün oluşmasına vesile olmuştur. Eğitim alanında yaşanan yenilikler beraberinde, eğitim için yer değişmeleri, bu alanın küresel anlamda bir sektör olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin ABD'nin en seçkin üniversiteleri Katar gibi ülkelere devasa kampüsler açmaya başlamıştır.

Bir ülkede internet kullanımı, okuryazarlık oranı ve kişi başına düşen elektrik tüketim miktarı özgürlüklerin yaygınlığı, teknolojiye erişimin sağlanması ve eğitim olanakları bakımından bir fikir verebilir. Kapitalist küreselleşme süreci güçlendikçe bu verilerde iyileşme olması beklenir. Ortadoğu özelinde anılan verilerde bir iyileşmeden söz edilebilir. Ancak, Batı ile kıyaslandığında yetersizdir. Kişi başına düşen Kws olarak elektrik tüketim miktarı; Irak'ta 1.18, Ürdün'de 2.23, Lübnan'da 3.57; Kanada'da 15.137, ABD'de 13.393'tür. Kanada, ABD gibi sanayisi, turizmi, teknolojisi gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen elektrik miktarı fazlayken; Irak, Ürdün, Lübnan gibi dışa bağımlı ve sanayisi gelişmemiş ülkelere kişi başına kullanılan elektrik miktarı düşmektedir (Index Mundi, 2015). Okuryazarlık oranı artarak; 2013 yılı itibariyle 316 milyon nüfusu olan ABD'de %99, 80,6 milyon nüfusu olan Almanya da %99, 64 milyon nüfusu olan İngiltere de % 99; 33,4 milyon nüfusu olan Irak'ta % 78,1, 77,4 milyon nüfusu olan İran da % 85 olmuştur³(Index Mundi, 2014).

4.1.1. Sivil Toplum

2011 yılı itibariyle, Mısır'da yaşanan gelişmeler ile birlikte hukuk sistemi ciddi zarar görmüştür. Yaşanan devrim ve darbe süreci yasal çerçeveye çok zarar vermiştir. Ekonomi, ticaret, kamu sektörü ve özel sektör ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Mısır'da altyapı yatırımlarına olan ihtiyaç altyapı için yapılan yatırımları artırmaktadır. Yapılan darbe ise kamu imajında

³ Nüfus ile ilgili veriler Dünya Bankası web sitesinden alınmıştır (<http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>, Erişim Tarihi: 12.09.2015)

onarılmayan zararlar ortaya çıkarmıştır. Mısır'da yaşananların büyük bir kısmını bütün dünya yakından izlemiştir. Müslüman Kardeşler'e bağlı bütün sivil toplum kuruluşları kapatılmıştır.

Irak'ta işgal sonrası yaşanan süreçte güvenlik noktasında sıkıntılar devam etmiş, hukukun üstünlüğü sağlanamamıştır. Ülkedeki kaos hali, ülke içi iç çekişmeler, ekonomiyi ve ülke istikrarını olumsuz etkilemiştir. İşgal sırasında neredeyse bütün altyapı çökmüş ve sonrasında altyapı onarım süreci çokta başarılı olmamıştır. Mezhepler arası ve etnik çatışmalar ülkedeki istikrar ve kalkınmayı olumsuz etkilemiştir. Sık sık patlayan bombalar yaşanan iç savaş durumu ülkede kamu imajını, halkın devlete güvenini sarsmıştır. Güven bunalımı, ülkenin içe kapalı oluşu, şeffaf olmayışı sivil toplumun gelişmesinin önündeki en büyük engellerdir.

Lübnan yıllarca yaşadığı çatışma ortamından sonra, hukuk ve adalet sisteminde gelişme kaydetmiştir. Bununla birlikte bölgede yaşanan kaos ortamına rağmen ülkedeki güvenlik noktasında iyileşme ile birlikte, ekonomisinde ve ticaretinde olumlu gelişmeler olmuştur. Altyapıya ayrılan kaynakların da artmasıyla birlikte iletişimde ve ulaşımda ülkede olumlu gelişmeler olmuştur. Ülkenin ticaret yolları üzerinde bulunması ve dış ülkelerinde desteğiyle sivil toplumda gelişmeler olmuştur. Ürdün, küreselleşmenin de etkisiyle, bölgede yaşanan sıkıntılara rağmen yaşam standartlarının ve yasal düzenin geliştiği bir ülke konumundadır. Ülkenin enerji noktasındaki dar boğazı, sanayisinin gelişmemiş olması, ekonomisinin dış yardımlara bağlı olması ülkeyi finansal yönden olumsuz etkilemektedir. Altyapısı gelişen Ürdün, küreselleşmenin etkisi ve Amerika'nın da desteğiyle bölgenin istikrarı noktasında çok önemli rol oynamaktadır. Halkın kralı sevmesi ve son yıllarda halkın isteklerine daha önem verilmesiyle birlikte, halkın gözünde kamunun imajında düzelme eğilimi vardır. Yemen'de Arap Baharı'yla devlet başkanı Salih'i'nin görevi bırakması, ülkedeki hukuk ve adalet sistemini de olumlu yönde geliştirmiştir. Bununla birlikte ülkede çıkan kaos ortamı ve güvenlik noktasındaki sıkıntılar ülkenin finansal durumunu sekteye uğratmıştır. Ülkedeki ekonomik durumun, ticaretin ve sanayinin zayıf olması altyapı yatırımlarını engellemektedir. Halkın isteğiyle Salih'i'nin istifa etmesi kamunun imajını düzeltmiştir. Bununla birlikte ülkedeki güvenlik ortamının zayıf olması sivil toplumun sürekliliğininide negatif etkilemektedir (USAID, 2011).

Bölge genelinde otoriter yönetim ve rejimler, güvenlik algısının zayıf olması, hukuk ve adalet sisteminin gelişmesini negatif etkilemektedir. Bölgenin petrole ve küresel güçlere bağımlı olması, sanayisinin ve ekonomilerininin zayıf olması bölgenin finansal durumunu negatif etkilemektedir. Bölgede yaşanan savaşlar, işgaller, iç savaşlar, krizler bölgenin istikrarını ve

altyapı yatırımlarını durdurmaktadır. Halkın yönetime katılamaması, yönetimlerin şeffaf olmaması, demokrasinin bölgede hâkim olmaması kamu imajını olumsuz etkilemektedir ve bölgede sivil toplumun gelişmesini engellemektedir. Küreselleşme sürecinde demokratik değerlerin genişlemesi ve derinleşmesine rağmen, Ortadoğu toplumlarında sivil toplumun örgütlenmesi ve faaliyetleri yeterince gelişmemiştir. Temelde otoriteryen anlayışa sahip olan Ortadoğu rejimleri sivil topluma imkânlar sunmak bir tarafa hep kuşkuyla bakmış ve onları çevrelemiştir. Anılan süreçte de kayda değer gelişmelerin olduğunu söylemek zordur.

4.1.2. Demokrasi ve İnsan Hakları

Bölgedeki politik ve kültürel küreselleşme de Batı standartlarından oldukça uzaktır. Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve yönetimlerin hesap vermesi gibi temel ilkelerin işleyişinde büyük sorunlar vardır. Batı demokratik ilkelere uymasa bile zaman zaman bölgedeki otoriter yönetimlerle sorunsuz çıkar ilişkileri kurmaktadır. Bu tutum, bölgedeki otoriteryenliği güçlü ve sürekli kılmaktadır. Dünyanın en baskıcı bölgeleri olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgelerinin demokrasi puanında bölgedeki ayaklanmalara rağmen iyileşme bulunmaktadır. MENA Bölgesinde bulunan 20 ülkeden 12'si otoriter olarak kategorize edilmektedir. Sadece Libya, Mısır, Tunus ve Yemen'de önemli bir ilerleme olmuştur. Bahreyn ve Lübnan'da da, demokrasi bağlamında önemli olaylar yaşanmıştır (The Economist, IntelligenceUnit, 2012). Halklar ve yönetimler arasında yaşanan güç mücadelesi, büyük güçlerin bölgedeki güç dengelerine de yansımıştır. Bunun en büyük örneği Batı ile Rusya arasında Suriye'de yaşanmıştır.

Kapitalist küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, kadınların iş hayatında daha fazla rol oynamasına yol açmıştır. Son yıllarda kadının sosyal statüsü konusunda, bölgedeki 17 ülkenin 14'ünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Körfez İşbirliği Konseyi üyesi devletler çok iyi derecede iyileştirme göstermişler ve kendi aralarındaki ve bölgedeki bazı konulardaki boşluklarda daralma olmuştur. En önemli gelişme 2005 yılında Bahreyn'de kadınların da erkekler gibi aynı siyasi haklara sahip olması olmuştur. Kadınlar 2009 yılında parlamento üyeliği için yarışmışlardır. Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde sırasıyla 2006 ve 2008'de ilk kadın yargıçlar atanmıştır. Kadınlar Suudi Arabistan dâhil bölgede kamusal yaşama, eğitim ve iş yaşantısına daha katılır duruma gelmiştir. Kadınlar kendi kendilerine seyahat etme noktasında daha fazla özgürlük kazanmışlardır. Bahreyn, Kuveyt ve Katar'da kadınların pasaport almak için velilerinin iznini alması iptal edilmiştir (Kelly, 2010). Ancak bütün bunlar yine de Batı standartlarından oldukça uzak gelişmelerdir.

4.2. Tehditler

4.2.1. Savunma ve Güvenlik Sorunları

Bölgede 20. yüzyılın başından beri akan kan durmamaktadır. Yaşanılan mezhep kavgaları, milliyetçilik kavgaları ve bölgede paylaşılabilen petrol ile birlikte, bölge büyük güçlerin kozlarını paylaştığı bir arena gibidir. İran, Suudi Arabistan ve Mısır'ın bölgede izlediği politikalar, her bir devletin diğer devleti dengelemesi üzerine kurulmuştur. Bu ülkeler milliyetçilik ve mezhepler üzerinden bölgede etkin olmaya ve askeri, ekonomik ve siyasi olarak birbirlerini dengelemeye çalışmaktadırlar.

Batı'nın Ortadoğu'ya bakışının en önemli noktalarından biri İsrail'in güvenliğidir. Bu noktada nükleer enerjide ileri giden İran uzun yıllar ambargoya maruz kalmıştır. Bölgede İsrail'in varlığını hemen hemen bütün Ortadoğu ülkeleri tehdit olarak algılamakta, bir yandan da büyük güçler bölgede İsrail lehine önemli girişimlerde bulunmaktadırlar. İsrail'in güvenliği için bölge ülkeleri iyice baskılanmış durumdadırlar. Bu baskılanmayla birlikte ülkelerin silahlanma yarışı devam etmekte ve bölge uluslararası silah şirketleri için çok büyük bir pazar konumundadır. Ortadoğu, dünyanın diğer tüm bölgelerinden daha çok silahlanmaktadır. Jeopolitik, kültürel, ekonomik ve askeri saldırılardan kendini koruma yönündeki reflexler sonucu adeta bölge ülkeleri silahlanma yarışındadırlar. Ortadoğu ülkelerinin 1996 yılında savunma harcamalarına ayırdıkları miktar 54 milyar dolar iken 2010 yılı savunma harcamaları 111 milyar dolara ulaşmıştır (Mutlu, 2007).

Suriye ve Irak'ta yaşanan iç savaş; 2010 sonrası Mısır, Libya, Tunus, Yemen'de yaşanan yönetim değişiklikleri bölgeyi tam bir kaos ortamına sürüklemiştir. Yaşanan çatışmalar, iç savaşlar yönetimlerin zayıflamasına yol açmıştır. Güçsüz ve dışa bağımlı yönetimler ile birlikte bölge de terörizm güç bulmuştur. Güç mücadeleleriyle birlikte bölgede yaşanan güç paylaşımı kavgası, bölge istikrarını olumsuz etkilemektedir.

4.2.2. Sosyal Adaletsizlik ve Toplumsal Yansımaları

Küreselleşmenin sosyal alana dair en önemli etkilerinin hissedildiği bir diğer alan gelir adaletsizliğidir. Küresel eşitsizlik günümüzde en çok tartışılan konulardan birisidir. 1980'lerden sonra dikkatler ekonomilerin büyümesi noktasında yoğunlaşmış ve büyümenin toplumun en yoksul katmanlarına da yansıtacağı düşünülmüştür. Ancak sonuç beklendiği gibi olmamıştır. Eşitsizlik hem sosyal bir sorun hem de başka sosyal sorunların kaynağı olarak dikkat çekmektedir (Subaşat, 2007).

Khanna'ya (2011) göre dünya daha önce hiçbir zaman böyle zengin olmamıştı ama hiç bu kadar da fakirlik görmemişti. Küresel kapitalizmin getirdiği nüfus artışı, finansal krizler ve siyasi istikrarsızlık, 2 milyar insanın kötü sağlık koşulları ve ekonomik sıkıntılar içinde yaşamasına neden olmaktadır. Dünyanın gelir düzeyi bakımından en altta kalan bir milyar insanı için Ortaçağ'dan itibaren pek fazla bir şey değişmemiştir.

Ortadoğu ülkelerinin nüfusları kendi sahip oldukları kaynaklara ve imkânlarla göre artmaktadır. Ortadoğu nüfusunun artmasıyla birlikte genç işsiz sayısı sürekli artmaktadır. Bölge ekonomilerinin petrole bağımlı olması, sanayilerin fazla gelişmemesi, yeni iş sahalarının açılmaması, eğitilmiş nüfusun artmasıyla birlikte işsizlik oranları yükselmektedir. Bununla birlikte halkların adil ve eşit hizmet aldığını iddia etmek de kolay değildir. Yemen, Libya, Irak, Mısır gibi ülkelerde suç oranının yüksek olması sosyal yapıda ki bozukluklara ve küreselleşmenin getirdiği bilinçle halkın düzenden memnun olmadığını göstermektedir (Numbeo, 2014).

Bölgenin nüfusu en kalabalık ülkeleri; Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Irak'tır (Nations Online, 2014). Mısır'ın genç ve eğitilmiş nüfusuna rağmen ekonomisinin güçlü olmaması, genç nüfus için yeterince iş sahası bulunamamasına neden olmaktadır. Buda ülkedeki sosyal sistemi tehdit edecek patlamalara neden olmaktadır. Suudi Arabistan ve İran ise sahip olduğu nüfusu ve yer altı kaynaklarıyla bölgede güçlü iki önemli ülkedir. Bununla birlikte uzun yıllardır maruz kaldığı ambargolarla İran sanayisi, ekonomisi, ticareti önemli yaralar almıştır. Suudi Arabistan ise sahip olduğu krallık rejimiyle birlikte içine kapalı bir ülke konumundadır. Irak ise sahip olduğu yer altı kaynaklarının bedelini topraklarının işgaliyle ödemiş ve son on yılını mezhepsel kavgalarla geçirerek, sahip olduğu insan ve yer altı kaynaklarından yararlanamamıştır. Bu dört ülkede ekonomilerinin, siyasetlerinin olumsuz bir şekilde ülkeye yansımalarını görmekteyiz. Aynı ölçüde de bu ülkeler küreselleşmenin nimetlerinden yararlanamadıkları gibi küreselleşmenin getirmiş olduğu güçlüklerle maruz kalmaktadırlar.

Ortadoğu nüfus artış oranı Batılı ülkelere göre daha fazladır. İngiltere, Kanada gibi ülkelerin nüfus artış hızı Ortadoğu ülkelerine göre çok daha azdır. Nüfusu artış hızına paralel olarak ekonomisi gelişmiş büyük ülkeler istihdam noktasında yetişmiş yeni nesil bulmakta zorlanmaktadırlar. Örneğin Almanya, Türkiye, İspanya, Portekiz gibi ülkelere göç almaktadır. Göç ile gelen insanların sosyal ve ekonomik entegrasyonu noktasında Batılı devletler sosyal, siyasi ve askeri problemler yaşamaktadırlar. Bunun en büyük örneği yine Almanya'dır. Ortadoğu hızla artan nüfusa paralel olarak yeni iş sahaları açılmamaktadır.

Eğitim, sağlık, adalet gibi en temel ihtiyaçların karşılanabilmesinde devlet kaynakları yetmemektedir. İşsizlerin çoğaldığı bölgelerde suç oranları artmakta, sosyal yapıda toplumu ve devlet sistemini etkileyecek oranda problemler ortaya çıkmaktadır.

Nüfus artış hızı Katar'da %4.93, Ürdün'de %3.86, BAE'de %3.06, İtalya'da %0,3, Almanya'da sıfırın altında %0.18, Fransa'da %0.45'dir. Gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı çok düşükken, küresel bir güç olan Almanya'da nüfus azalışı yaşanırken, nüfus planlaması olmayan ve ülke olarak içe kapalı olan Ürdün, Katar, BAE gibi ülkelerde de nüfus artış hızı çok yüksektir. Küresel güç olan ve ekonomileri çok güçlü olan bu ülkelerin, gelecekte çalışacak iş gücü bulma noktasında sıkıntı çekmeleri söz konusudur. Gelişmemiş ülkelerde ise yetişmiş iş gücüne istihdam noktasında yeni iş alanların açılmaması ekonomik, siyasal ve sosyal sistemi olumsuz etkilemektedir (CIA, 2014).

Gelişmiş ülkelere baktığımızda kadının iş yaşantısında fazlasıyla yer almasıyla beraber, toplumun en küçük birimi olan aile yaşantısında bozulmalar olmuş, boşanma oranlarında artış olmuş ve insanlar evliliğe daha uzak hale gelmişlerdir. Bu durum doğum oranlarını etkilemesiyle beraber, gelişmiş ekonomiler nüfus planlaması yaptıklarında uzun vadede istihdam için işgücü bulamayacakları yönde çıkarım yapıp, ona göre dışardan göç alma gibi nüfus politikalarının uygulanmasına neden olmaktadır. Bölgede ise kadınların ekonomi ve siyasete katılımları az olduğundan, daha çok ataerkil bir durum söz konusudur. Bölgede doğum oranı yüksek olduğundan ve işsizlik yüksek olduğundan yeterli istihdam alanları sağlanamamaktadır. Bununla birlikte bölge ülkeleri gelişmiş ülkelere göç vermektedir.

4.2.3. Göçler

Küreselleşmenin getirdiği avantajlar ve dezavantajlar, bölgede siyasi kararsızlık, istikrarsızlık ve çatışma ortamı insanların yer değişimini beraberinde getirmektedir. 1948 Arap İsrail Savaşı, 1956 Süveyş Krizi, 1967 6 gün savaşı, 1973 Yom Kippur savaşı, büyük miktar da doğrudan doğruya ve bölgesel olarak göçe sebep olmuştur. Bu durum dolaylı yünden Arap ülkelerini etkilemiştir. Uzun süren çatışmalar ve savaşlar sonucunda bölge ülkeleri soğuk savaş zamanında göçe karşı bariyerler koymuş ve politik baskılar ile birlikte kötü ekonomik koşullar göçe engel olmuştur. 1973'te yaşanan İsrail ve Mısır arasındaki savaş, Mısır'dan Körfez ülkelerine göçü tetiklemiştir. Yükselen petrol fiyatları ile birlikte Enver Sedat'ın izlediği açık kapı politikası Mısırlı işçi göçünün önünü açmıştır. 1990-1991 yıllarında yaşanan Körfez Savaşı'nda 3 milyon kişi, ülkede yaşanan zulüm ve savaş nedeniyle Irak'tan göç etmek durumunda kalmıştır. 1948 yılından beri en çok sığınmacının olduğu, 2003 yılında

yaşanan ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte, 2007 yılında sığınmacıların sayısı 2 milyonu aşmıştır (Fargues, 2008). Bununla birlikte Körfez ülkelerinde; Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri'nde; Asya'dan, Mısır'dan gelen işçiler çalışmaktadır. Mısır'ın bütçesinde, Avrupa'da, Amerika'da ve Körfez'de çalışarak ülkeye döviz getirenlerin önemli bir yeri vardır. Ulaşımın, iletişimin ve teknolojinin etkisiyle Ortadoğu'dan diğer bölgelere insanlar; eğitim, turizm, sağlık ve ticaret için göç etmektedirler.

4.2.4. Siyasal İstikrarsızlık

Ortadoğu tarihi süreç içerisinde birçok kavme, kültüre, dine ev sahipliği yapmıştır. Günümüze gelindiğinde nüfusun artması, ekonomik, siyasi, askeri sorunların varlığı, mezhepsel ayrılıkların derinleşmesi, kimlik sıkıntıları bölgede bir kaos ortamına sebebiyet vermiştir. Ortadoğu'nun geneline bakıldığında demokrasinin tam manasıyla uygulandığı ülke yoktur. Yönetimler genel olarak otoriterdir. Kemikleşen ve değişmeyen yönetim ve yöneticilerin çevresi halktan uzak bir profil çizmektedir. Sürekli gelişen teknoloji, bilim ile birlikte küreselleşen dünyada, otoriter yöneticiler kendi yönetimlerini kaybetmemek ya da daha da kuvvetlendirmek için yeni uygulamalara gitmektedirler. Bazı krallar halka yeni haklar verirken bazı yönetimler ise alınan güvenlik önlemlerini artırmaktadırlar.

Siyasal istikrarsızlık kavramı sadece bir ülkenin bir hükümete ya da yönetime uzun süre sahip olamamasının yanında sahip olunan yönetimlerin etkisizliğini, kötü yönetimini, halkın isteklerinin dikkate alınmamasını da ifade etmektedir. Bölgede muhalif seslere rahat verilmediği gibi, muhaliflerin yaşam haklarının da genel anlamda tehlikede olduğu algısı mevcuttur. Mısır'da baskılanan Müslüman Kardeşler ya da Irak'ta yönetim noktasında söz verilmeyen Sünniler, Suriye ve Irak'ta kendi halkı tarafından bombalanan halklar yönetime muhalif oldukları için cezalandırılmışlardır.

Bölgenin büyük güçlerin etkisi altında olması, İran gibi ülkelerin ambargolara maruz kalması; çatışma, savaş ve terör faaliyetlerinin eksik olmaması siyasal istikrarı olumsuz etkilemektedir. Suriye ve Irak'ta yaşanan İç savaş, İsrail-Filistin ve İsrail-Arap dünyası arasında yaşanan doğrudan veya dolaylı çatışmalar, bölgede yaşanan Arap Baharı kapsamında ki gösteriler siyasal istikrarı bölgede olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan ABD'nin bölgede etkin olmasına rağmen güç kayması ile birlikte Rusya ve Çin'in bölgede daha fazla rol oynamak istemesi, bölgedeki dengeleri değiştirmektedir. Örneğin, Amerika Esad'ın gitmesini isterken, Çin ve Rusya ise Esad'ın kalmasından yana tavır almaktadırlar.

5. Sonuç

Kapitalizmin üzerinde durduğu sermaye, işçi sınıfı, emek, ücret, kar, pazar, sömürü ve çatışma kavramları, küreselleşmeyle birlikte dünya geneline gelişerek ve değişerek yayılmaktadır. Ortadoğu'nun küresel güçler tarafından bir pazar olarak görüldüğü ve bu kapsamda, bu pazar için küresel güçlerin çatıştığını görmekteyiz. Ortadoğu bölgesinde çatışmanın en büyük nedeni küresel güçlerin sahip olduğu ekonomilerinin, sanayilerinin bu bölgedeki petrole bağlı olmasıdır. Bu bölgedeki petrol küresel güçlerin ulusal güvenlik stratejisinde çok önemli bir yere sahiptir.

Kapitalist küreselleşmeyle birlikte hayatın merkezine yerleşen para ve güç odaklı yaşam tarzı; sosyal bir varlık olan insanı makineleştirme yönlü prensipleri insanoğluna sunmuştur. Kapitalizm medeniyetleri doğrudan etkileyerek, gelenek, görenek gibi adetleri zayıflatmıştır. Yaşam tarzları değişmeye devam etmektedir. Kurulan güç odaklı sistemde güçlü olan ayakta kalmaktadır. Örneğin devletler kendi çıkarı doğrultusunda başka bir ülkeyi işgal edebilmektedirler.

Bölgede elde edilen petrol gelirleri halka eşit miktarda adil dağıtılmamaktadır. İçer kapalı olan rejimler, küreselleşmeyi rejimlerinin geleceği için tehlikeli görmektedir. Halk dünyadaki gelişmeler ile birlikte daha iyi bir eğitim ve yaşam şartları arzulamaktadır. Bununla birlikte bölgedeki yoksulluk, rüşvet ortamı sosyal sisteme onarılamaz hasarlar vermektedir. Yaşam standartlarındaki eşitsizlik ülkenin sahip olduğu devlet kurumlarını olumsuz etkilemektedir. Bölgedeki ülkelerin reform adı altında yaptıkları yenilikler rejimleri daha da otoriterleştirmektedir. Batı kendi güvenliği ve çıkarları doğrultusunda kapitalizmi bölgede şekillendirmektedir. Batılı ülkeler çıkarları doğrultusunda darbeye demokrasi inşa süreci olarak bakabilmektedirler. Küreselleşmeyle Ortadoğu ülkeleri küresel güçlere daha bağımlı hale gelmiştir.

Küreselleşmenin hızlanmasıyla bölgede varlığını hissettiren kapitalizm bölgeye mutluluk ve huzur getirmemiştir. Bölgenin kaynakları adil bir şekilde paylaşılmamaktadır. Uluslararası aktörlerin bölgedeki çıkarları bölge halklarının kendi kaderlerini tayin etmesine izin vermemektedir. Fakirlik, eğitim seviyesinin düşüklüğü, kötü sağlık koşulları, adalet duygusunun tatmin edilememesi ve bölgesel çatışma ve ihtilaflar, bölgesel kalkınma ve istikrarın önündeki önemli engellerdir.

Küreselleşme süreci, bölge halklarına; teknoloji, eğitim, sağlık, sosyal yeni imkânlar sunsa da, herkes bu imkânlardan adil yararlanamadığı için yönetimler ve halklar arasında derin

ayrılıklar oluşmuştur. Küreselleşmenin, uluslararası toplumun hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları, özgürlük gibi değerlerine dair olan katkıları istikrar ve kalkınma için birer fırsat olarak ifade edilebilirken; özellikle bölgesel ve küresel düzeyde gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluğun sürekli artışı, zengin ile yoksul kesim arasındaki farkın kapanmaması istikrar ve kalkınma için birer tehdit olarak varlığını sürdürmektedir.

Küreselleşme, Batı eksenli işleyen bir süreç olmakla beraber, Doğudan Batıya kaynak aktaran bir süreç olarak değil; karşılıklı bağımlılık ekseninde birlikte kalkınma anlayışıyla işlemesi halinde, küresel ve bölgesel güçlerin yararınadır. Aksi halde küreselleşme sürecine ve küreselleşmenin getirdiklerine dair muhalefet ve güvensizlik artacak ve küreselleşmenin yeni bir tür emperyalizm olarak algılanması güçlenerek devam edecektir. Bu durum ise istikrar ve kalkınma için bir kaynaklık etmek bir tarafa, bölgesel ve küresel çatışmaların devamına neden olacaktır.

Yönetimlerin otoriter oluşu piyasanın dışı açılmamasında en önemli faktördür. Demokratikleşemeyen toplumlar küreselleşmenin getirdiği eğitim, adalet, sağlık ve teknoloji gibi imkânlardan yararlanamamaktadırlar. Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık çerçevesinde Ortadoğu bölgesine baktığımızda, toplumlar arası ve devletlerarası bağımlılık vardır. Mısır'da olduğu gibi, burada yapılan darbeye diğer toplumlar ve devletler sessiz kalmamaktadırlar. Küreselleşmeyle birlikte bölgede ki herhangi bir sorun aynı zamanda dünyanın ortak sorunu haline almaktadır. Suriye ve Irak'ta yaşanan iç savaş ve DEAŞ gibi terör örgütleri buna en iyi örneklerdir.

Bölgede refah, özgürlük ortamının artması, istikrarın ve barış ortamının tesisi için, bölge halkları içinde koordinasyonun en ileri seviyeye çıkarılması; ideolojik, mezhepsel ayrılıklardan çok ortak değerlerin önplana çıkarılması gerekmektedir. Arap Birliği, İslam İşbirliği Örgütü gibi kuruluşlar ile bölgenin sorunlarının çözümünde, bölge ülkeleri beraber hareket etmelidirler. Bölge gelişmiş olan Batı medeniyetinin bilim ve teknolojisini en kısa zamanda transfer etmelidir. Bölgede ortaya çıkan çatışmalar ve savaşların bertaraf edilmesi için, yerel ve uluslararası güçlerin ortak karar ve eylem birliğinin olması gerekmektedir. Otoriter yönetimlerden, demokratik yönetimlere geçmek bölge için sancılı olsa da, yönetimler demokratikleşmeli, insan hakları ve özgürlükler genişletilmelidir.

Küreselleşmenin mevcut haliyle Ortadoğu'da istikrar ve kalkınma için fırsat olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Tek taraflı Batı çıkarlarına hizmet etmeyen ve sadece büyük oranda tek yönlü kaynak aktarımına aracı olmayan bir küreselleşmenin Ortadoğu'da

istikrar ve kalkınma için fırsat vesilesi olabileceği aşikâr iken mevcut sorunların buna imkân tanımadığı gözlemlenmektedir.

Kaynakça

Akbaş, Z. (2011). ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi, *HistoryStudies International Journal Of History, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, ss.1-18.

Akbaş, Z. (2012). Küreselleşmenin Gelir Dağılımına Etkisi: Yoksulluk, Gelir Adaletsizliği ve İnsani Güvenlik İlişkisi, *CPRS Turkey Coventry University, International Human Security Conference Series*, ss. 121-138.

Akbaş, Z ve Çaylı Ş. (2016). *Küreselleşen Dünyada BRICS ve ŞİÖ Üzerinden Çok Kutupluluğun Güçlenişi ve Batı'yla Rekabet: Güçlü ve Zayıf Yönler*, Edt. Cem Can ve Abdurrahman Kilimci, Detay Yayıncılık, Ankara, ss.670-687.

Arı T., (2013). Uluslararası İlişkiler Teorileri, MKM Yayıncılık, Bursa.

Beck, U. (2003). The Silence of Words: On TerrorandWar, *Security Dialogue*, 34(3), ss. 255–267.

Bozatay, Ş. A. (2013). *Küresel Siyaset*, İstanbul, Beta.

Brach, J., (2010). Technological Readiness in the Middle East and North Africa- Implications for Egypt, German Institute of Global and Area Studies, ss. 1-21.

Ch, M.A.,Faheem, M.A., Bin Dost, M.K., Abdullah, I. (2011). Globalisation and its Impacts on the World Economic Development, *International Journal of Business andSocialScience*, 2(23), ss. 291-297

CIA (2015), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jo.html>, (23.09.2015).

CIA, (2014) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2103.html>, (23.09.2014).

Dışişleri Bakanlığı, Amerika Birleşik Devletleri'ninEkonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri-ekonomisi.tr.mfa>, (26.11.2014).

Democracy Index 2012, (2012). Democracy at a Standstill, Areport from The Economist Intelligence Unit, The Economist, Intelligence Unit, <http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Democracy-Index-2012.pdf>, (23.10.2016).

Dünya Bankası (2014).

<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true>, (22.09.2014).

Dünya Bankası (2014). <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>, (22.09.2014).

Estache, A.,lanchovichina, E., Bacon, R., Salamon, I., (2013) “Infrasture and Employment Creation in the Middle East and Nort Africa”, The World Bank Press.

Fargues, P. (2008). Emerging Demographic Patternsacross the Mediterranean and their Implications for Migration Through 2030, Migration Policy Institute, www.migrationpolicy.org/pubs/Fargues-Paper.pdf, ss. 18-19.

Hirst, P.,Thompson, G. (1996). Küreselleşme Sorgulanıyor. Ankara, Dost Kitabevi.

Indeksmundi,

<http://www.indexmundi.com/facts/indicators/EG.USE.ELEC.KH/map/middle-east>, (23.09.2014).

Indexmundi, [Kişi Başına Elektrik](#)

[Tüketimi](#), <http://www.indexmundi.com/g/r.aspx?v=81000>, (24.08.2015).

Nations Online, Ülke

NüfusFaktörleri, <http://www.nationsonline.org/oneworld/population-by-country.htm>, (24.11.2014).

Numbeo, Suç, <http://www.numbeo.com/crime/>, (26.11.2014).

Iqbal, F.,Nabli, M.K., Trade, (2004). Foreign Direct Investmentand Development in theMiddle East and North Africa, World Bank, Washington DC, ss. 1-24.

Kelly, S., (2010). Hard-Won Progress Ans A Long Road Ahead: Women’s Rights in the Middle East And North Africa”, <https://freedomhouse.org/sites/default/files/270.pdf>, ss.1-21, (23.11.2015).

Khanna, P. (2011). *Dünya Nasıl Yönetilmeli: İstikrarsız Dönemde Yeni Diplomasi*, Çev. Mert Akcanbaş, İstanbul, Destek Yayınevi.

Mak, A.H.N., Lumbers, M., Eves, A., (2012) “Globalisation and Food Consumption in Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 39(1), ss.171-176.

Mammadov, A., (2013). Azerbaycan Dış politikasında Enerji Faktörü, *Akademik Bakış Dergisi*, (35), ss. 1-15.

Mutlu, M., “Ortadoğu’da Savunma Harcamaları: ABD Örneği”, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi.

Orsam, Ortadoğu ve Kalkınma, (2014)
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012131_Ortado%C4%9Fu%20ve%20Kalk%C4%B1nma.pdf. (27.09.2014).

Paker, E. B. (2012). Küresel Güvenlik Kompleksi Uluslararası Siyaset ve Güvenlik, İstanbul, İletişim Yayınları.

Regional Fact Sheet From the World Development Indicators 2009, Middle East and North Africa, MiddleEast&NorthAfrica:regionaldatafromthe WDI Database, <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/regional-backgrounders.pdf>, (23.09.2015).

Scholte, J. A. (2000). *Globalization: A Critical Introduction*, London, Palgrave Macmillan Press.

Subaşat, T. (2007). *Küreselleşme ve Eşitsizlik’ Küreselleşme Üzerine Notlar*, Oğuz Kaymakçı (Editör), İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım.

United StatesAgency International Development, 2011. CSO Sustainability Index For The Middle East And North Africa, <http://www.usaid.gov/>, (23.09.2015).